

**ISLOM IQTISODIYOTI VA ISLOM MOLIIYASI INSTRUMENTLARIGA
ASOSLANGAN BANKCHILIKDAGI HAVF-HATARLAR**

Orzugul Yusupov Ravshanbek qizi

TTYeSI assistenti dreamflower8894@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqola 1999- va 2009-yillar oralig'ida 24 mamlakatdan 553 ta bank namunasi yordamida islom banking tavakkalchilik va barqarorlik xususiyatlarini o'rganadi. Asosan musulmonlar istiqomat qiladigan mamlakatlarda kredit tavakkalchiligiga ega bo'lgan yoki joylashgan kichik islom banklari an'anaviy banklarga qaraganda kamroq kredit xavfiga ega. To'lovga layoqatsizlik xavfi nuqtai nazaridan kichik islom banklari ham barqarorroq ko'rinadi. Qolaversa, Islom banklari o'z mijozlaridan shariatga mos moliyaviy mahsulotlarni taklif qilganliklari uchun ijara haqi undirishlari to'g'risida kam dalillar topdik. Natijalarimiz shuni ko'rsatadiki, islom banklarining kredit sifati an'anaviy banklarga nisbatan ichki foiz stavkalariga kamroq javob beradi*

Kalit so'zlar: *Islom bank ishi, islom moliyasi, bank riski, kredit riski, barqarorlik, to'lovga layoqatsizlik, renta-seeking.*

**RISKS IN BANKING BASED ON ISLAMIC ECONOMIC AND ISLAMIC FINANCIAL
INSTRUMENTS**

Orzugul Ravshanbek qizi Yusupov

Tashkent Institute of Textile Light Industry.

dreamflower8894@gmail.com

Abstract: *This article examines the risk and sustainability characteristics of an Islamic bank using 553 bank samples from 24 countries between 1999 and 2009. Small Islamic banks that have or are located in a predominantly Muslim country have less credit risk than traditional banks. Small Islamic banks also appear to be more stable in terms of the risk of insolvency. In addition, we found little evidence that Islamic banks charge rent from their customers for offering Sharia-compliant financial products. Our results show that the credit quality of Islamic banks is less responsive to domestic interest rates than traditional banks.*

Keywords: *Islamic banking, Islamic finance, banking risk, credit risk, stability, insolvency, renta-seeking.*

Dunyo bank ishi sohasida turli evolyutsion bosqichlarni kuzatdi va hozirda biz islomiy bank va moliya usullarida sezilarli o'sish kuzatilmoqda. TheCityUK ma'lumotlariga ko'ra (2011) islom banklarining aktivlari (shu jumladan an'anaviy banklarning islomiy oynalari) 2008 yildagi 947 milliard dollardan 2009 yil oxirida 1 041 milliard dollargacha ko'tarildi. Bu 2010 yilda 10-15 foizga o'sishi kutilmoqda. .

Musulmonlarning dunyo aholisidagi ulushi ham kelajakda bu turdagi moliyaviy faoliyat uchun katta imkoniyatlardan dalolat beradi. Islom bank ishi 2008-yildan keyingi inqirozdan keyin ham an'anaviy bank faoliyatiga qaraganda tezroq o'sishni boshdan kechirdi, musulmon olamidani tashqari boshqa qit'alar, jumladan Yevropa va Amerikaga ham kengaydi va islomiy moliyalashtirish talablarini qondirish uchun keng ko'lamli innovatsion yechimlarni ishlab chiqishda davom etmoqda (masalan, , Shariatga muvofiq kredit defolt svoplari). Ushbu so'nggi o'zgarishlarga muvofiq, adabiyot islomiy moliyaning o'sishini aks ettiruvchi jadal rivojlandi.

Islomiy moliyaviy tamoyillar shariat qonunlari asosida rivojlandi, u riboni to'lash yoki olishni - foizlarni to'lash yoki olishni taqiqlaydi (Obaydulloh, 2005). Moliyalashtirish tamoyillari "Figh Al-Muamalat" operatsiyalari bo'yicha islom qoidalari bilan tartibga solinadi va foyda va zararni taqsimlash (PLS) va PLS bo'lmagan kelishuvlarga (masalan, lizing shartnomalari) amal qiladi. Foiz bo'yicha taqiqlarga qo'shimcha ravishda, islom banklari boshqa cheklovlariga ham duch kelishadi - masalan, ko'plab derivativ mahsulotlardan foydalanish, chunki Shariatga ko'ra, barcha shartnomalar "G'arar" haddan tashqari noaniqlikdan xoli bo'lishi kerak.

Bir qancha maqolalarda islom bankchiligiga xos bo'lgan o'ziga xos risklar ko'rsatilgan. Masalan, Erriko va Farahbaxsh (1998) islom banklarini tartibga soluvchi prudensial nazorat va qoidalar operativ tavakkalchilik va ma'lumotlarning oshkor etilishiga ko'proq e'tibor qaratish kerakligini ta'kidlaydilar. Ular PLS bilan bog'liq maxsus xavflarni tushuntiradilar. Masalan, ayrim hollarda islom banklari mijozlardan garov talab qilib kredit riskini yumshata olmaydi, chunki ularning munosabatlari sheriklik asosida o'rnatiladi; bundan tashqari, mudoraba shaklida moliyalashtiriladigan loyihalarni boshqarish ustidan yetarlicha nazoratga ega emaslar. Xon va Ahmad (2001) islom banklarining foyda yoki zararini ularning investitsion hisob egalari bilan bo'lishish pul mablag'larini olib qo'yish xavfini keltirib chiqarishini da'vo qiladi. Ular, shuningdek, turli islomiy moliya usullari shariat (Islom qoidalari) tomonidan qo'llaniladigan turli xil cheklovlar tufayli o'ziga xos risk xususiyatlariga ega ekanligini ta'kidlaydilar. Sundararajan va Erriko (2002) tavakkalchilikni yanada samarali boshqarish uchun PLS moliya usullarining murakkabligi va PLS bo'lmagan faoliyat bilan bog'liq risklarni hisobga olish kerakligini taklif qiladi. Ular, shuningdek, islom banklari va investitsion hisob egalari o'rtasidagi maxsus munosabatlar natijasida yuzaga keladigan turli xil ma'naviy xavf masalalariga ishora qiladilar. Obaydulla (2005)ning ta'kidlashicha, (depozit) olib qo'yish xavfi islom banklarini an'anaviy shariat moliyalashtirish tamoyillaridan chetga chiqishga ko'ndirishi mumkin. Bu, agar banklar bankning haqiqiy faoliyatidan qat'i nazar, investitsiya hisobvaraqlari egalariga raqobatbardosh bozor daromadlarini to'lasalar sodir bo'ladi.

Bunda islom banki faoliyatiga oid empirik adabiyotlarning qisqacha mazmuni keltirilgan, unda yuqorida qayd etilgan ayrim masalalar tahlil qilinadi. Dastlabki empirik ishlar banklarning samaradorligi va ishlab chiqarish texnologiyasi xususiyatlariga qaratilgan (El-Gamal va Inanoglu, 2002; Yudistra, 2004), so'nggi tadqiqotlar esa raqobatni (Chong va Liu, 2009; Weill 2011), aktivlar sifatini (Beck va

boshqalar, 2010), barqarorlik (Čihák va Hesse 2010) va boshqa xavf o'lchovlari, shu jumladan kreditni to'lamaganlik stavkalari (Baele va boshqalar, 2010). Ba'zi e'tiborga molik istisnolardan tashqari, empirik adabiyotlarda samaradorlik, raqobat va risk atributlari nuqtai nazaridan islom va an'anaviy banklar o'rtasida sezilarli farqlar mavjud emas.

Qiziqarli va tegishli jihat omonatchilarning intizomiy roli va bunga islom banki mijozlarining dindorligi ta'sir qiladimi yoki yo'qligiga qaratilgan. Bank nazariyasi (Diamond va Rajan, 2000 va 2001) shuni ta'kidlaydiki, omonatchilar tomonidan qo'llaniladigan intizom xavfli bank kreditlarini yumshatadi. Islom banki kontekstida bank va investitsion hisob egalari o'rtasidagi PLS munosabatlari an'anaviy bank faoliyatiga qaraganda kamroq aniq ko'rinadi. Oldingi adabiyotlarda (masalan, Miller va Hoffmann, 1995 va Osoba, 2003) diniy odamlar xavf-xatarni ko'proq yoqtirishadi, shuning uchun islom banki omonatchilari bank faoliyatiga nisbatan sezgirroq bo'lishi va an'anaviy banklarga qaraganda ko'proq pul olish xavfini ko'rsatishi mumkin. Shu bilan bir qatorda, ular o'z banklariga (diniy sabablarga ko'ra) sodiqlik ko'rsatishlari va shu tariqa pul olish xavfi tufayli yuzaga keladigan tartib-intizomni yumshatishlari mumkin. Bundan tashqari, islom banki mijozlari o'zlarining diniy e'tiqodlariga mos keladigan moliyaviy xizmatlarni olish uchun ijara haqini to'lashga ham tayyor bo'lishlari mumkin.

Umuman olganda, biz islom banklarining an'anaviy banklarga, xususan, kichik, leveredga ega yoki 90% dan ortiq musulmon aholisi bo'lgan mamlakatlarda faoliyat yuritadigan banklarga qaraganda kamroq kredit xavfi borligini aniqlaymiz. To'lovga layoqatsizlik xavfi bo'yicha kichik islom banklari kichik an'anaviy banklarga qaraganda ancha barqarordir, chunki ular kapitallashgan; biroq yirik islom va an'anaviy banklar o'rtasida sezilarli farq kuzatilmaydi. Islom banklarining kredit sifati, (noto'g'ri) foiz daromadlari va xarajatlari an'anaviy hamkasblari bilan solishtirganda ichki foiz stavkalariga nisbatan kam sezgir; biroq islom banklari barqarorligining foiz stavkalariga nisbatan sezgirligi an'anaviy banklardan unchalik farq qilmaydi. Nihoyat, islom banklari o'z mijozlaridan shariatga muvofiq moliyaviy mahsulotlarni taklif qilganliklari uchun ijara haqi undirishlari haqida hech qanday dalil topa olmadik. Qog'oz quyidagi tarzda tashkil etilgan. 1-bo'limda islom moliyasining asosiy xususiyatlari va tavakkalchilik masalalari muhokama qilinadi va 2-bo'limda bizning metodologiyamiz bayon qilinadi. 3-bo'limda ma'lumotlar tasvirlangan, 4-bo'limda esa natijalar keltirilgan. Nihoyat, 5-bo'lim yakunlanadi.

REFERENCES:

1. Errico, L. va Farrahbaksh, M. (1998) Islom banki: prudensial tartibga solish va nazorat masalalari, XVF ishchi hujjati № 98/30.
2. Financial Times (2011) Islomiy moliya bo'yicha maxsus hisobot, 12 may.
3. Foos, D., Norden, L. and Weber, M. (2010) Loan Growth and riskiness of bank, Journal of Banking & Finance 34, 2929-2940.

4. Ahmadjonov, A Abdullayev, M Mamayusupov, O Umarjonov. (2021). Raqamli iqtisodiyotda boshqaruv muammolari. Science and Education, 2(10), 636-642.
5. AA, Mulaydinov Farkhod Muratovich. (2021). RAQAMLI IQTISODIYOT TUSHUNCHASI, AFZALLIKLARI VA AMALIY AHAMIYATI. AXBOROTKOMMUNIKACIYA TEXNOLOGIYALARI VA TELEKOMMUNIKACIYALARNING ZAMONAVIY ...
6. A Abdullaev. (2021). RAQAMLI IQTISODIYOT - KADRLAR TAYYORLASHNING DOLZARB MASALALARI. Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlari, uning ...
7. Akhmadjonov, A Abdullayev, A Abdupattayev, M Sulonov. (2021). ISLAMIC BANKING MANAGEMENT, ASSETS AND LIBILITIES. Scientific progress, 2 (6), 1525-1532.
8. M Mamadjonov, A Abdullayev, I Abdurahmonov, A Mamadaliyev. (2021). CHALLENGES OF MANAGEMENT IN THE DIGITAL ECONOMY. Scientific progress, 2 (6), 1533-1537.